

Ізольованість українських вишів

Якуб Парусінський

З огляду на статистику Україна — одна з європейських "важковаговиків" у сфері освіти. Вона має величезну кількість вищих навчальних закладів (ВНЗ), посідає четверте місце в Європі за чисельністю громадян з вищою освітою (після Росії, Великої Британії та Франції) і має давню історію вищої освіти, що бере початок у XVI столітті. Утім, під цим ховається система, вражена різноманітними недугами. Рівень фінансування українських ВНЗ недостатній, а корупція всеосяжна. Ці чинники лише погіршують низькі показники України в інноваційних дослідженнях, внеску у світову науку, інтеграції з міжнародними мережами, мобільності викладачів і студентів, зв'язках з бізнесом і створенні умов для формування національної еліти, яка стимулювала б ефективне економічне та політичне врядування.

2005 року Україна приєдналася до Болонського процесу, мета якого — створення Європейської зони вищої освіти та підвищення якості освіти в європейських державах, що є частиною політичного процесу європеїзації вищої освіти. Попри певний прогрес, якого досягнув український уряд, справжні успіхи поодинокі. Втім, навіть цілковита підтримка цілей Болонського процесу не вирішить проблем вищої освіти України. Модернізація вищої освіти потребуватиме від уряду комплексних і глибоких реформ освітньої політики, а від керівництва ВНЗ — волі до здійснення змін, чого наразі, на жаль, немає.

Корупція: ворог народу № 1

Найбільш визнана проблема української системи вищої освіти — корупція. Вона ж є найбільш помітною для суспільства. Одна з причин такої помітності полягає в любові засобів масової ін-

формації до скандалів, пов'язаних з корупцією¹, результатом чого є велика кількість сюжетів і статей про хабарництво для вступу до ВНЗ, для поліпшення оцінок чи отримання привабливих посад. Серйозність цієї проблеми посилюють ганебні випадки виявлення сумнівних чи відверто фальшивих дипломів у високих державних посадовців, зокрема диплому неіснуючого університету в працівника сімферопольської міської ради та підробленого диплому Київського національного університету ім. Т. Шевченка в заступника голови Служби безпеки України.

Проте корупція не завжди має форму прихованих оборудок. Існує вельми двозначне ставлення до поширеної практики приватного репетиторства (часом за надмірними цінами) викладачами, які згодом приймають усні іспити в тих самих студентів. Попри непрофесійність, ця процедура є законною, а деякі викладачі навіть офіційно реєструють свою репетиторську діяльність як "консультування".

2008 року Міністерство освіти запровадило незалежне стандартизоване тестування, мета якого — викорінення корупції під час вступу до ВНЗ. Ця сфера стала найбільш корумпованою через дворівневу систему навчання, за якої одні студенти навчаються безплатно (за рахунок держави), а інші оплачують своє навчання. Нова система тестування покликана унеможливити хабарі для вступу на місця, що фінансуються з бюд-

¹ Такі історії є вочевидь популярними завдяки своїй скандальності. Наприклад, як у випадку з викладачем тернопільського ВНЗ, який мав нахабство роздати прайс за оцінки: трійка — 50 грн, четвірка — 100 грн, а п'ятірка — 150 грн. "Розпочався сезон хабарів у вузах" УНІАН, 13 червня, 2007. <http://www.unian.net/ukr/news/news-199511.html>.

жету в рамках державного замовлення. Хоча цей похвальна ініціатива, часто лунають занепокоєння з приводу того, наскільки об'єктивно тестування дає змогу оцінити знання майбутніх студентів. Випадки корупції досі трапляються, а деякі заклади відмовляються визнавати результати тестування, паралельно проводячи усні вступні іспити.

Один з чинників високого рівня корупції полягає в тому, що вона влаштовує тих, хто до неї причетний. Опитування засвідчили, що близько 30% студентів скористаються корупцією для поліпшення своїх оцінок, а ще 15% повідомлять про існування такої можливості своїм друзям². Хоча переважна більшість студентів все ж не схильні до корупції, лише від 3% до 8%, залежно від регіону, сказали, що повідомили б про факти корупції відповідним органам. Система є зручною для тих, які працюють або не хочуть напружуватися, а тому деякі студенти виступають проти впровадження "гарячих ліній" для повідомлення про корупцію, оскільки в результаті хабарі стає складніше дати, а їхні суми зростають.

Хоча хабарі, вимагання та привласнення коштів — найпомітніші прояви корупції в Україні, вони не єдині й навіть, можливо, не найсерйозніші. Серед менш очевидних моментів — "кумівство", фаворитизм і плагіат. Навіть більше, чимало державних ВНЗ мають великі обсяги нерухоності та іншого майна, що також стає підґрунтям для зловживань. Хоча найочевидніші прояви корупції пов'язані зі слабкими механізмами контролю³, організаційними питаннями та недостатнім фінансовим і матеріальним забезпеченням (до честі уряду, ці питання, з відносним успіхом, починають вирішувати), вони не є найбільш небезпечними для вищої освіти в Україні в довгостроковій перспективі. Насправді найважче викоринювати приховані чинники саме через їхню

² Osipian, Ararat (2007). Higher education corruption in Ukraine as reflected in nation's media. Munich Personal RePEc Archive. Retrieved on February 10, 2010, from <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/8464/>.

³ Наприклад, покарання за підроблення документів становить від 850 грн до 2 років ув'язнення, але на практиці накладають лише мінімальний штраф.

невловимість. Вони проникли всюди і підіриватимуть спроможність ВНЗ виступати партнерами у міжнародній співпраці та проектах за участю бізнесу, уряду та інших навчальних закладів.

Кількість замість якості

Одна з дивовижних рис української вищої освіти — зростання кількості навчальних закладів, особливо III і IV рівнів акредитації (що відповідає академіям, інститутам і університетам, які можуть мати післябакалаврські програми для здобуття ступенів магістра, спеціаліста та ін., на відміну від закладів I і II рівнів акредитації, які можуть випускати лише спеціалістів і бакалаврів). Тимчасом як кількість професійно-технічних училищ, яка зменшилася після здобуття незалежності, поволі зростає⁴, кількість закладів I і II рівнів акредитації різко зменшилася з 742 (1990 рік) до 511 (2008 рік). Кількість ВНЗ III і IV рівнів акредитації зросла більш як удвічі зі 149 (1990 рік) до 350 (2008 рік). Великою мірою це відбулося за рахунок закладів I і II рівнів акредитації, які масово перейшли на вищі рівні акредитації, не завжди здійснивши відповідні зміни у змісті та якості навчання.

Ці зміни орієнтації вищої освіти в Україні відобразилися також у реструктуризації кількості студентів. Зменшення кількості закладів I і II рівнів акредитації супроводжувалося падінням кількості студентів з 757 тисяч 1990 року до більш як 354 тисяч 2008 року. Натомість кількість студентів у ВНЗ III і IV рівнів акредитації різко зросла з 881 тисячі 1990 року до 2 млн 245 тисяч 2008 року. Вражає збільшення кількості студентів на магістерських програмах і аспірантів за той самий період з 13 374 до 33 344.

Різке зростання кількості ВНЗ III і IV рівнів акредитації — далеко не таке позитивне явище, як може здатися на перший погляд. Чимала частина цих закладів, а можливо, навіть більшість їх, — не що інше, як фабрики зі штампування дипломів. Як наслідок, багато випускників не мають

⁴ Кількість студентів так само зменшилася із 648 тисяч 1991 року до 436 тисяч 2008 року.

навіть найосновніших навичок, необхідних на ринку праці, а практика хабарництва та тіншових зв'язків і далі поширюється в суспільстві. Різке зростання кількості магістрів і аспірантів пояснюється шкалою заробітних плат у державних установах, а не реальною потребою різноманітних галузей у висококваліфікованих працівниках чи тим, що люди прагнуть поглибити свої знання. Для протидії цьому явищу Україна має жорстко контролювати якість освіти та позбавляти акредитації ті заклади, якість освіти в яких не відповідатиме вимогам.

“Двієчники”

Хоча вчені та експерти в освітній сфері й сперечаються щодо рейтингів, проте останні дають принаймні приблизну уяву про рівень тих чи інших навчальних закладів. Потрібно пам'ятати, що більшість рейтингів віддають перевагу великим, старим англосовітським закладам. Проте навіть якщо враховувати таке упередження, українські ВНЗ все одно отримують дуже погані місця в рейтингах.

Ще промовистіший чинник, аніж позиції українських ВНЗ у рейтингу, — відсутність їх у більшості міжнародних рейтингів, як-от THE-QS (заснований на край ретельному експертному оцінюванні, що вказує на престиж університету), Шанхайському рейтингу (порівняння закладів з огляду на рівень викладання в них природничих дисциплін) або НЕЕАСТ (який оцінює внески в міжнародні дослідження). Ті рейтинги, в яких Україна все-таки фігурує, — низької якості або охоплюють дуже велику кількість навчальних закладів. До першої категорії належить Всесвітній рейтинг університетів (Global University Ranking)⁵, дуже упереджений на користь держав колишнього Радянського Союзу (особливо Росії, три університети якої увійшли до першої сотні, а Московський державний університет ім. М. Ломоносова опинився аж на 5 місці). Відповідно до цього рейтингу найкращими ВНЗ України є Хар-

ківський політехнічний інститут (356), Донецький національний технічний університет (409) і Донецький національний університет (421).

Більш надійний рейтинг — Webometrics⁶, розроблений Лабораторією кіберметрики Національної дослідницької ради Іспанії. Він вимірює, наскільки популярним є сайт певного ВНЗ в інтернеті, виходячи з припущення про те, що “ти є таким, як твій сайт”. Рейтинг охоплює більш як 8 000 навчальних закладів, і згідно з ним, найкращими українськими університетами є Київський національний університет ім. Т. Шевченка (1 346 місце), Національний університет “Києво-Могилянська академія” (2 055 місце) і Львівський національний університет ім. Івана Франка (2 099 місце).

Ще один поширений метод оцінювання ефективності ВНЗ, хоча й обмежується технічними та інженерними закладами, полягає у відстеженні кількості патентів, зареєстрованих у країні. За цим показником Україна набагато успішніша: 2008 року загалом подано 3 909 заявок на патенти і видано 2 889 патентів (з них нерезидентам — 41%)⁷. Хоча це й чимало, проте менше, аніж у Бельгії, Таїланді та Данії.

Утім, варто не тільки покладатися на міжнародні рейтинги, а й створити національні, які б користувалися довірою. Такі рейтинги мають базуватися на прозорій та обґрунтованій методології і цим відрізнятися від наявних, таких як проект Топ-200 — рейтинг, що складається в абсолютно закритому режимі переважно на основі розміру закладу (провідні місця Острозької та Києво-Могилянської академії є радше винятком). Надійний рейтинг має надавати всім зацікавленим сторонам якісну інформацію для прийняття рішень.

⁵ [http://www.globaluniversitiesranking.org/images/banners/top-400\(eng\).pdf](http://www.globaluniversitiesranking.org/images/banners/top-400(eng).pdf); [http://www.globaluniversitiesranking.org/images/banners/top-500\(eng\).pdf](http://www.globaluniversitiesranking.org/images/banners/top-500(eng).pdf).

⁶ http://www.webometrics.info/rank_by_country.asp?country=ua.

⁷ http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/wipo_pub_931.html.

Ізольовані ВНЗ: досі за залізною завісою

Одна з найзгубніших рис системи вищої освіти в Україні, успадкованої від Радянського Союзу, полягає в ізольованості ВНЗ, особливо спеціалізованих на суспільних науках. Наголос на стандартизованій програмі навчання, некритичне сприйняття офіційної позиції та загальний брак свобод призвели до формування системи, відірваної від світу. Ці риси особливо шкідливі для наукової спільноти, якій для належної роботи потрібні відкритість і співпраця.

Одним із суттєвих аспектів Болонського процесу є намір сприяти співпраці між ВНЗ різних країн. Це сфера, в якій українські виші зовсім не представлені. Жодного українського ВНЗ немає у близько 20 групах, в які об'єднані найкращі європейські ВНЗ, зокрема таких знаменитих, як Coimbra Group (38 найстаріших і найпрестижніших європейських університетів, деякі з них молодші за такі українські заклади, як Києво-Могилянська та Острозька академії); Утрехтська мережа (Utrecht Network), в якій роблять наголос на інтернаціоналізації через літні школи, програми мобільності та спільні навчальні програми й ступені; Ліга європейських дослідницьких університетів (League of European Research Universities) і "Найкращі промислові менеджери для Європи" (Top Industrial Managers for Europe), що сприяє студентському обміну та наданню подвійних ступенів, особливо студентам технічних і інженерних спеціальностей. Така сама ситуація навіть в Інституційній мережі університетів європейських столиць, до якої належить Албанський університет, але немає жодного українського.

Один з вартих уваги винятків — міжнародна співпраця між Києво-Могилянською академією та Консорціумом економічних досліджень і освіти (EERC), об'єднанням міжнародних донорських організацій, які сприяють економічній освіті у нових незалежних державах. EERC разом з Фондом Віктора Пінчука заснували Київську школу економіки. Завдяки спільній програмі з Університетом Х'юстона, іноземним викладачам і зв'язкам з

бізнесом та регіональними партнерами, а також поєднанню донорів з-поміж приватних осіб і підприємств, школа здобула великий авторитет. Однак така співпраця вкрай рідкісна⁸.

Відкрийте двері бізнесу

Попри те, що українські ВНЗ штампують величезні кількості випускників і "спеціалістів", працедавцям складно знайти професіоналів, які відповідали б їхнім вимогам. Адаже випускники українських закладів не здобувають тих навичок, які потрібні потенційним працедавцям, внаслідок чого дипломи стають неважливими порівняно з попереднім досвідом роботи та особливо зв'язками або хабарами.

Провідна тенденція у світовій вищій освіті останнього десятиліття — розвиток зв'язків між ВНЗ і бізнесом. Вона настільки розвинулася, що корпорації починають з обережністю ставитися до прав інтелектуальної власності університетів. Однак посилення захисту прав інтелектуальної власності стимулювало наукові інновації та зростання (хоча дехто стверджує, що це відбувалося за рахунок нехтування фундаментальною наукою).

Один з методів, які використовують у багатьох країнах для налагодження таких зв'язків, полягає у створенні особливих механізмів співпраці, пов'язаних з найкращими закладами. Такі механізми можуть набирати форм технологічних парків, наукових парків або спеціальних економічних зон. Підприємства отримують пільгові умови в обмін на підтримку ВНЗ або діяльність у бажаній сфері, що потребує співпраці з ВНЗ. Це також дає змогу використовувати аутсорсинг, який великою мірою спирається на місце-

⁸ Інші приклади міжнародної співпраці окремих закладів далеко не такі славні. Прикметний приклад — Міжрегіональна академія управління персоналом (яка, крім того, фігурує у скандалі з привласненням коштів), що пропонувала диплом доктора психології, виданий університетом у США, у співпраці з сумнозвісною фабрикою зі штампування дипломів у Гонолулу, Гавайї, яку було згодом закрито. "Бывший ректор луганского филиала МАУП присвоила 831,9 тысяч гривен", CityNews, 25 грудня 2006 р., http://www.citynews.net.ua/5/8925_1.html.

ве студентство. Такі процеси вже починають відбуватися у Львові та Харкові, де "Майкрософт Україна" відкриває Інноваційний центр разом з Харківським університетом, який буде другим у країні⁹.

Нарешті, корпоративні університети дають змогу майбутнім випускникам здобувати конкретні навички, орієнтовані на бізнес. Утім, для того, щоб сповна скористатися перевагами, які дають такі заклади (проблема полягає в тому, що, попрацювавши якийсь час на компанію, випускники часто змінюють місце роботи), створення корпоративних університетів потребує державної підтримки.

Відсутність співпраці в цій сфері великою мірою можна пояснити незацікавленістю ВНЗ. Компанії часто скаржаться на стягнення з них плати та створення адміністративних перепон, які часто використовує керівництво ВНЗ для отримання хабарів. Багато ВНЗ беруть з компаній плату за розміщення оголошень про вакансії чи можливості стажування або за проведення ярмарків кар'єри. Загалом зв'язки між бізнесом і великою часткою ВНЗ характеризуються відсутністю довіри, а не співпрацею, що призводить до дефіциту працівників і перешкоджає розвитку прикладних досліджень.

Пусті балачки про Болонський процес

Україна офіційно зобов'язалася приєднатися до Болонського процесу на конференції в Бергені 2005 року, яку було присвячено розширенню кола учасників процесу. Хоча це можна розглядати як аспект планування європеїзації в Україні, важливо пам'ятати, що процес було ініційовано в рамках Ради Європи (разом з членами європейського регіону ЮНЕСКО), а отже, він не пов'язаний безпосередньо з питаннями євроінтеграції. Однак Європейська Комісія є важливим чинником, який сприяє цьому процесу, передусім через програму Erasmus і програму безперервного навчання.

⁹ Перший було відкрито у співпраці з Київським національним університетом ім. Т. Шевченка.

Один з найбільших викликів, пов'язаних з Болонським процесом, а по суті навіть причина його започаткування, полягає в узгодженні структури вищої освіти з європейськими стандартами. Цього критерію частково досягнуто, оскільки ВНЗ III і IV рівнів акредитації (університети, академії та інститути) запровадили систему освіти за двома циклами¹⁰. Європейську систему зарахування кредитів запроваджено у ВНЗ III і IV рівнів у 2006–2007 академічних роках. Цього року має бути закінчено запровадження Національної рамки кваліфікацій, працюють установи Забезпечення якості, зокрема внутрішні, зовнішні, державні та регіональні.

Хоча може видаватися, що Болонський процес впроваджується успішно, існує багато неузгодженостей. Чимало ВНЗ досі мають паралельні навчальні курси або такі, що не відповідають європейським стандартам, а це суттєво зменшує можливості зарахування кредитів. Забезпечення якості не відповідає європейським нормам. Навчання в аспірантурі і докторантурі дотепер не реформовано. Навіть більше, мобільність викладачів досі дуже обмежена, зокрема через право ректора заборонити викладачам обіймати більш як одну посаду, відсутність міжуніверситетських двосторонніх угод про обмін викладачами та спільних навчальних програм.

Часто випускають з уваги такий елемент Болонського процесу, як питання участі студентів. Воно вкрай важливе, оскільки студенти — це основна група, зацікавлена в підвищенні рівня освітніх послуг, які надають ВНЗ. У системі, де панує інерція, саме студентські групи можуть створити імпульс для реформ. Проте незалежність і можливості органів студентського самоврядування залишаються обмеженими в Україні (як і в інших країнах). Наприклад, ректори досі признають студентських представників, діяльність цих представників зводиться до неважливих дорадчих функцій, а фінансові перешкоди суттєво обмежують сферу їхньої діяльності. Крім того, через молодий вік і відсутність фінансової неза-

¹⁰ Навчання в аспірантурі та докторантурі наразі не трансформовано.

лежності не так студенти, як їхні батьки є ключовою зацікавленою стороною, яку потрібно залучати до контролю якості освіти, а це створює додаткові проблеми.

Відверто про Болонський процес

Болонський процес у багатьох аспектах ідеалізують, вважаючи засобом європеїзації вищої освіти в Україні. Однак він не є чарівною паличкою, що вирішить усі проблеми. Навіть більше, від початку його запровадження в багатьох європейських країнах оцінка його наслідків призвела до невтішних висновків.

Одна з основних проблем — забезпечення якості¹¹, що було важливою вимогою на конференції в Бергені. Аж 16 країн (зокрема Францію, Італію, Австрію та Україну) визнали такими, що не відповідають вимогам внутрішнього чи зовнішнього контролю якості та не мають належно функціонуючого органу забезпечення якості. Тільки п'ять країн визнано такими, що відповідають Європейським стандартам і правилам, розробленим у ході Болонського процесу. Не дивно, що, за оцінками зовнішніх експертів, жодна із залучених країн не досягла суттєвих успіхів упродовж десятиліття від початку процесу.

Вплив процесу на участь студентів обмежений: лише 30% студентів сказали, що він суттєвий (39% — невеликий; 15% — впливу не було взагалі і 9% визнали, що процес призвів до обмеження участі). Навіть більше, участь студентів низька згідно з результатами і внутрішньої, і зовнішньої оцінки (особливо важлива перша, оскільки студенти є основними споживачами освітніх послуг).

Попри обіцянки широкого запровадження системи трьох циклів і Європейської системи зарахування та накопичення кредитів, у багатьох країнах залишаються паралельні системи, особливо у ВНЗ не університетського типу. Тому система, завдяки якій європейській вищій освіті

планували повернути конкурентоспроможність, великою мірою обмежується косметичними змінами та частковими реформами. Наслідком цього стала тривала стагнація більшості європейських навчальних закладів, особливо порівняно з посиленням позицій університетів Азії та Австралії.

Мобільність студентів: загроза статус-кво чи гарна можливість?

Попри загальний песимізм, є одна сфера, в якій Болонський процес досягнув успіху: мобільність студентів. Існування порівнюваних навчальних програм, Європейської системи зарахування та накопичення кредитів і різноманітних програм обміну призвело до поживлення обміну студентами, внаслідок чого навіть виник термін "покоління Erasmus" — нове покоління європейських студентів із широким закордонним досвідом. Україна недавно приєдналася до "Вікна зовнішньої співпраці" програми Erasmus Mundus завдяки Інструменту європейської політики сусідства, тому справжніх переваг ще не відчула.

Іноземні стипендії залишаються рідкістю для українських студентів. В Україні лише 135 студентів скористалися стипендіями програми Erasmus (враховуючи всі категорії), тимчасом як турецькі студенти отримали більш як 7 000 стипендій¹². Оскільки міжнародний досвід є важливим чинником поширення нових ідей і цінностей, цей аспект не можна недооцінювати. Серед суттєвих проблем, які згадують студенти, — складність із зарахуванням кредитів (передусім через проблеми з визнанням), адміністративні перешкоди та проблеми з переведенням позик і грантів.

У певному розумінні українським ВНЗ вигідні візові обмеження для громадян України, а також інші чинники (мовні, фінансові, культурні тощо), які призводять до ізоляції українських студентів. Адже якщо ці бар'єри усунути, то ВНЗ в Україні будуть змушені жорсткіше конкурувати з іноземними, що автоматично зменшить корупцію.

¹¹ http://esu-online.org/documents/publications/official_publications/BWSE2009-final.pdf.

¹² Zarembo Kateryna, Shumylo Oglia (2009). Curing "Ukraine Fatigue": Generation Change. ICPS Policy Brief (December 2009).

Найкращі студенти "голосуватимуть ногами". Це серйозна загроза для України і з соціального, і з економічного погляду. Ці найкращі студенти потенційно є рушіями зростання та впливовими постатями. Отримавши закордонну освіту та маючи скромні перспективи вдома, вони, імовірно, вирішать не повертатися в Україну. Беручи до уваги демографічну кризу в Україні, ця ситуація вкрай неприйнятна і може зрештою призвести до колапсу вищої освіти в країні.

Болонський процес: добре, але недостатньо

Для вирішення багатьох проблем ВНЗ і уряду потрібно докласти зусиль і спільно, і поодиночі. Ефективна система вищої освіти є умовою трансформації пережитків застарілої промисловості України, підвищення конкурентоспроможності українського сільського господарства та створення належної сфери послуг. Україна має величезні можливості, передусім завдяки великій кількості студентів інженерних і технічних спеціальностей, які можуть розвивати високотехнологічні галузі промисловості. Тому необхідно вирішувати такі питання:

- ВНЗ повинні припинити створювати перешкоди для співпраці з бізнесом. Вони мають організувати ярмарки, залучати до співпраці місцеві підприємства, працювати над спільними проектами і знаходити корпоративних спонсорів. Це необхідна умова для того, щоб вища освіта не втрачала зв'язку з реальністю. Для заохочення такої співпраці уряд має створити спеціальні економічні зони та технологічні парки, в яких таким спільним проектам було б запропоновано сприятливі умови. Своєю чергою, бізнес має висувати свої чіткі та обґрунтовані побажання до уряду та ВНЗ.
- ВНЗ повинні намагатися інтегруватися до європейських і всесвітніх мереж досліджень і співпраці, використовуючи їх для отримання ноу-хау і підвищення мобільності викладачів і студентів.

- Створити рамки для мобільності ВНЗ: уряд повинен запровадити політику для заохочення приходу іноземних навчальних закладів у формі об'єднаних студентських містечок, іноземних акредитованих закладів чи іншого ін. Навіть заклади середнього рівня, приваблені податковими пільгами, можуть стати подумом свіжого повітря для задушливої атмосфери вищої освіти в Україні.
- Уряд і ВНЗ мають сприяти міжнародним студентським обмінам. Це потрібно робити у безпосередній співпраці ВНЗ з іноземними закладами, а також завдяки зусиллям на державному рівні.
- Потрібно вирішувати питання корупції. Для цього можна рекомендувати взагалі скасувати державне замовлення. Це зробить ВНЗ цілком підзвітними їхнім споживачам. Потрібно відстежити фабрики зі штампування дипломів і скасувати їхню акредитацію.
- Особливу увагу під час впровадження Болонського процесу потрібно приділяти посиленню участі студентів, забезпеченню якості та мобільності.

ВНЗ мають докласти зусиль для налагодження співпраці з іншими закладами за кордоном. Це єдиний спосіб нарешті вивести Україну з ізоляції та зробити її освіту конкурентоспроможною. Україна повинна надолужити десятиліття інтелектуальної ізоляції та не відставати від розвитку світової науки. Це неможливо без залучення до співпраці іноземних дослідників і навчальних закладів. Болонський процес може суттєво сприяти в цій сфері, хоча його недостатньо для інтегрування української вищої освіти у світову мережу. Навіть більше, досвід інших європейських країн свідчить, що впровадження Болонського процесу не обов'язково підвищує конкурентоспроможність. Потрібно пам'ятати, зокрема, що немає потреби поліпшувати велику кількість ВНЗ. Насправді найважливіше завдання для майбутнього вищої освіти в Україні — щоб помітна

група найкращих закладів встановлювала стандарти для решти країни.

Уряд має створити чітке законодавче та організаційне забезпечення для міжнародних мобільних ВНЗ, а не демонструвати традиційну недовіру до іноземних закладів. Ліцензовані в США університети, що працюють у Вірменії, Болгарії та Угорщині, стали невеликими, проте активними успішними центрами, які сприяють конкурентоспроможності, налагодженню зв'язків і випускають фахівців, які користуються великим попитом на ринку. Державна освітня політика повинна скористатися нинішньою тенденцією до аутсорсингу освіти та забезпечити рамкову структуру для офшорних програм та інституційних франшиз. Окрім того, що створення міжнародних відділень університетів, імовірно, призведе до стратифікації вищої освіти, адже вони приваблюватимуть провідних науковців завдяки кращим умовам і оплаті, це має сприяти конкурентоспроможності та підвищити стандарти всієї системи.

Одна з найрадикальніших (але потенційно найефективніша) пропозицій — скасування державної власності та державного фінансування у вищій освіті. Замість них варто запровадити систему державних грантів і стипендій для тих, хто їх справді заслуговує. Думка про те, що це дає рівні можливості, ґрунтується на кількох хибних засновках. Освіта ніколи не є безплатною, оскільки потребує витрат часу, який можна було б присвятити роботі. Ті, хто може дозволити собі вчитися за державний рахунок, мають бути достатньо багатими. Крім того, завдяки студентам плат-

ної форми навчання (та їхнім батькам) навчальні заклади будуть підзвітними, а це створюватиме стимул для змін. Тож такий крок зменшить кількість студентів (але водночас і попит на фальшиві дипломи), підвищить конкуренцію між ВНЗ і надасть більше коштів провідним закладам, завдяки чому вони зможуть пропонувати кращі послуги.

Хоча це й складно за теперішніх обставин, можлива стратегія полягає у виділенні суттєвої частки загального освітнього бюджету на стипендії особливо обдарованим студентам для навчання в найкращих навчальних закладах світу та наступному пропонуванні їм посад на державній службі. Таку стратегію вважають однією з підвалин успішної трансформації Південної Кореї (зараз її активно використовують у Китаї), яка пройшла шлях від бідного аграрного суспільства зі слабкою національною елітою до одного з економічних і культурних центрів Азії.

Що стосується довгострокового розвитку системи вищої освіти, її трансформація є одним з найбільших викликів для України. Вона визначить здатність української економіки нарешті позбутися свого небажаного спадку та увійти у XXI століття. Тимчасом як Болонський процес може полегшити таку трансформацію, сам собою він недостатній. Надмірний фокус на копіюванні посередніх європейських рішень не поліпшить становища України. А найголовніше — потрібно розширити права студентів, основних споживачів вищої освіти, і включити їх у процес. Країна потребує всеосяжної політики, щоб відкрити свої двері. Ця необхідність, поза сумнівом, дедалі гостріша.

Якуб Парусінський — аналітик МЦПД з питань європейської інтеграції, ЗВТ і аналізу економічної політики.

"Європейські акценти" — щомісячне видання МЦПД, яке запроваджує дискусію з важливих питань європейської інтеграції України та політики ЄС стосовно України. Публікацію видано за підтримки Фонду аналітичних центрів Інституту відкритого суспільства (OSI).

e-mail: office@icps.kiev.ua
www.icps.com.ua